
 BUTLLETÍ DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

ANY VII

SETEMBRE

N.º 32

EXCURSIÓ A ISONA, MUR Y MEYÀ

Per activar nostres estudis sobre'l comtat del Pallars, que ab l'amich y consoci Joaquim Miret y Sans tenim empresos, recorreguerem, en lo mes de Maig de 1897, diferents llochs del Pallars *jussà*, entre'ls quals s'hi comptava Isona.

Aquesta vila, qual antiguitat és bé prou coneguda y estudiada, degué sa preponderancia sobre les poblacions vehines a la seva situació. Emplaçada al mig d'una regió agrícola al extrem de la vasta Conca de Tremp, té a son entorn molts bons conreus, tal vegada los millors de la Conca. Per dos diferents portells podia donar fàcil sortida a les seves produccions: pel camí d'Abella de la Conca se comunicava ab Organyà, y pel coll de Comiols ab Artesa de Segre.

Del passat esplendor poch ne conserva, degut a la decadencia de l'agricultura, que tant empobreix tota la regió del Pallars *jussà*. No obstant, los seus habitants són laboriosos y no deixen may lo conreu dels camps. La falta de fems los obliga a encendre continuament *buichs*, o, com ne diuen en altres regions catalanes, *formigons*.

A Isona, com en quasi tota la Conca, la propietat està molt fraccionada. Quasi no hi ha pagès que no possehesca algun camp o vinyes, herencia dels seus passats. Encara que emigri en busca de treball ho conserva y trasmet a sos fills. No pot tenir afició a vendre, per lo poch que allí val

la terra, y així ha de guardarla encara que no vulgui, puix de cap apuro l'treurà'l seu valor. Aquesta meteixa circumstancia dóna per resultat que'ls plets escassejen molt, fins al punt que'm deya un advocat de Tremp que, essent en nombre de tres los advocats qu'exerceixen esta carrera en la capital del partit, los hi ve a tocar a rahó d'un plet per any a cada hu.

Es altament remarcable l'emigració dels habitants d'Isona. En lo present any 1897 se'ns ha assegurat passaren de mil los qui n'eren fòra. Es cert que nombre tant extraordinari se devia a haverse perdut en l'any 1896 les tres cullites. Per consegüent, com les del any que correm (1897) no's presentaven mal, una part d'aquells retornà per recullir los fruits de les seves propietats. Ventatja innegable de la subdivisió de la propietat.

Isona rebé un colp fort en la seva importancia al construirse la carretera d'Artesa de Segre a Tremp, puix que per aquella població hi passava l'antich camí de Comiols. Los enginyers, al traçarla pel cantó oposat a la vall d'Isona, ocasionaren evident perjudici a sos habitants. Es cert que pels transports s'aprofiten de la nova via de comunicació, però és ab gran penalitat. Hora y mitja de mal camí y penosa pujada tarden per trobar la carretera a Sant Salvador de Toló. Aixís és que cada carretada ordinaria, en dit trajecte, l'han de partir en dugues y doblar los viatges.

A fi d'obviar aquestos inconvenients, los propietaris y vehins d'Isona determinaren construirse una branca de carretera que s'ajuntés a Comiols ab la general que va a Artesa de Segre. Més de dos kilòmetres ne tenien acabats, baix la direcció dels enginyers de la provincia, quan algú'ls hi donà a entendre fessin inclur la seva construcció entre les dels demás projectes de carreteres públiques. Es veritat que no'ls costà d'obtenirho; però desde llavors aquesta branca de carretera ha quedat parada. Ja en l'actualitat los meteixos isonesos s'han convençut de que's passaràn molts anys abans de vèurela prosseguida per l'administració pública.

Puix que d'estes carreteres parlem, mereix consignar-se'l conflicte ocorregut en los primers mesos del present any

1897 en les que condueixen a totes aquestes vessants pirenaïques. Lo governador civil de Lleyda volgué que's complissin les prescripcions relatives a mides dels carruatges, càrregues que poden portar, etc., etc., puix que allí'l reglament de carruatges era lletra morta. Un dia la guardia civil rebé l'ordre de no permetre circularne cap que no reunís les condicions prescrites. En conseqüència les comunicacions quedaren sobtadament interrompudes.

Les empreses de carruatges cregueren que'l Governador cediria en la seva pretenció, preferint no fer circular cap cotxe a posarlos en regla. Però passaren dies y setmanes en aquest estancament, ocasionant quantiosos perjudicis a dites regions, a les empreses y al públich en general. Per últim, los carruatges foren canviats o modificats, y avuy lo passatger disfruta d'alguna comoditat més. Una d'elles, y no gens despreciable, és que per anar de Tàrrrega a Tremp ara s'està dugues hores menos de viatge.

Crida l'atenció del observador excursionista que recorre Isona y llocs vehins, veure utilisar, entre'ls materials de construcció, una pedra blanca, esponjosa, que sembla corcada; pedra que serren y enquadren ab facilitat extraordinaria. De molts segles enrera s'utilisen d'eixes pedres: aixis les trobem formant part del material empleat, en lo sigle XI, al construir lo castell de Llordà, a dugues hores d'Isona. Dites pedres se troben en diferents llocs; però d'ahont se'n extrauen grans quantitats és d'uns estanys existents en terme de Besturç y propers a Sant Romà d'Abella. Es fama que aytal pedra flonja, com més temps està exposada a l'acció del aire, més s'endureix y es millora en sa qualitat.

A Isona's mostren y evidencien los diferents pobles que s'hi han succehit: les monedes celtíberes que sovint hi apareixen denoten la presencia del poble ante-romà; les nombroses inscripcions llatines esculpides en lo marbre ensenyen la presencia del vencedor de Cartago; los monuments romànichs, tals com les iglesies de Covet y Biscarri, la capella de Sant Pere Martre y lo poderós castell de Llordà, expressen com estava consolidada, en lo sigle XI, la dominació cristiana en lo Pallars.

Es llàstima, y devem condòldrens, de que moltes de tant venerandes despulles desapareguin en lo nostre temps, en espay de ben pochs anys. Formant part de les parets de l'iglesia d'Isona, y en son presbiteri, s'hi veyen tres làpides romanes, examinades per molts investigadors y catalogades per Hübner. En l'actualitat és de tot punt inútil buscarles, puix han desaparegut completament de la vista del excursionista curiós que desitjés vèureles. Ab ocasió de restaurar lo presbiteri, fa dos o tres anys que'l rector actual disposà fossin tapades ab grossa capa de guix, pintantles per damunt ab grollera pintura a igual que les demás parets d'aquell sagrat lloch. Ni tant sols poguerem apreciar l'indret hont se troben. Certament no podem admirarnos de que en recones de montanya, hont la ciencia no està generalisada com a Barcelona, aytals fets hi esdevinguen, desde'l moment en que veyem a entitats de nostra ciutat natal que's gasten diners pera tenir museus d'arqueologia, que fan desapareixer de la vista y del estudi un mosaich romà vinculat ab los antichs records de Barcelona, com era'l mosaich dit de *Sant Miquel*, y que tantes mils pesetes havia costat traslladarlo a un edifici del Parch. Si tal féu Barcelona en 1896, no devem mostrar estranyesa de veureho fer a Isona.

Mereix elogi'l municipi d'Isona en lo bon criteri que ha tingut de recullir en les vores del passeig y de la font altres làpides romanes escampades per la vila. Es d'esperar que d'aquesta manera se salvaràn de la destrucció, a no esser que la maynada impunement les fes servir de punt de mira pera exercitarse en l'art de tirar pedres, a que tanta afició sempre ha tingut.

Més lo compte mostrat ab les làpides no'l tenen ab les demás pedres treballades procedentes de la meteixa època. Citaré un cas del que'n vaig esser testimoni de vista. Nos trobavem en la font del poble, hont lo Municipi hi aixecava una paret pera suavisar lo desnivell de la forta baixada del camí que hi condueix. Lo senyor Rector nos ensenyà un capitell romà, que, per les seves grans dimensions, mostrava haver format part d'important edifici, tal vegada

d'un temple, y nos digué que'l colocarien al extrem inferior de la paret de dita baixada. Al felicitarlo perquè aixís conservaven aytal reliquia romana, lo senyor Rector, sorprès de les meves paraules, preguntà si creyem que allò era dels romans. Responguéremli afirmativament, y no's parlà més del capitell. Quan, ab los muls, deixavem a Isona pera encaminarnos a Conques y a Tremp, al baixar la devallada de la font, lo capitell estava a son nou lloch en la paret. Més junt al capitell un picapedrer cuidava arrodonirlo, repicant y destruint les motlures y ornaments que encara quedaven en la pedra, y que, a son judici, deurien fer nosa per aguantar la paret.

Altra important profanació arqueològica sofrí Isona en 1895. Un dels més típics portals de les muralles de l'Etat Mitjana que envoltaven la població, fou inútilment derrocat pel Municipi, a pretext de millores mal enteses.

Molt nos dolgué, durant nostra estada a Isona, no poder visitar lo curiós museu d'antiguitats isoneses que ha format lo rich propietari D. Joaquim de Moner, per quan est senyor resideix sempre fòra de la vila y sols ell té la clau de les habitacions hont està instalat. Donades les aficions arqueològiques e històriques del Sr. Moner y lo seu amor a Isona, de quina població'n té publicat un interessant estudi sobre lo catastre o cens romà, suposo que son museu contindrà objectes d'importancia y utilitat per l'estudi, que'ns recà moltíssim no veure.

A més de les diferentes publicacions especials referents a Isona, que han vist la llum, degudes a individus de la Real Academia de Bones Lletres, del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, etc., etc., coneixem un raríssim imprès del sigle XVII. Creyentlo curiositat bibliogràfica, ne trasladarem lo seu títol:

JESVS MARIA. | PRO | ADMODVM | ILLVSTRI. CAPITVLO |
VRGELLEN. | CONTRA | VNIVERSITATEM DE ISONA, | ET
HONOREM DE LLORDAT.

CVM LICENTIA BARCINONA, APVD STEPHANVM LIBERÒS
IN VICO | SANCTI DOMINICI, ANNO 1628.

L'objecte d'aquest imprès és provar que a Isona, durant tot lo sigle XVI, havien pagat laudemis les vendes fetes ab facultat de redimir y los préstams. Entre les proves que s'adueixen pera confirmarho hi figuren los capbreus dels anys 1516 y 1586. La conclusió és que de cap manera podia tenir efecte la franquesa que pretenien los d'Isona.

Abans de terminar les presents notes d'excursionista sobre aquesta vila del Pallars *jussà*, devem cridar l'atenció dels aymants dels monuments de l'Etat Mitjana, y en especial de l'*Associació d'arquitectes de Catalunya*, vers un castell existent a dugues hores petites d'Isona, conegut desde antich temps ab lo nom de Llordà. Es dels del segle XI més ben conservats que havem vist, sense presentar aditaments o reformes de sigles posteriors. Mostra dos recintes molt grans bastant separats hu de l'altre, y si bé del inferior, hont hi havia l'iglesia, és poch lo que se'n conserva, en cambi lo superior s'aguanta tant ferm y tant bé, que'l primer y segon pis serveixen per tancarhi remats de bestiar en les hores de calor o temps de pluja. Lo conceptuem digne d'estudi pels facultatius, ja que pot esser reconstruit en tota sa primitiva integritat.

* * *

MONEDA DE CONQUES.—En l'excursió del Maig de 1897 tingerem la sort de fer una troballa d'interès numismàtic.

Pels pobles hont passem tinch costum de demanar als pagesos si hi han trobat xavos o monedes velles. Per cert que, en lo lloch de Galliner, preguntantli a un d'ells si cavant n'havia trobada cap, respongué que era tant pobre aquell terme, que no creya fàcil s'hi hagués perdut may cap moneda. Contestació tant apropiada nos féu riure molt. Desgraciadament lo pagès tenia rahó. Petita sufraganía de Montesquiu, Galliner ha vist en poch temps reduhides a cinch les deu cases de pagès que'l formaven, emplaçades al peu del turó hont s'alça un dia'l castell,

del que no'n queda cap paret enlaire. Cada quinze dies lo pàrroco de Montesquiú va a celebrarhi missa, puix ha d'alternar aquet servey ab lo de l'altra sufragania de Puig-de-l'Anell.

Aquet cuidado en inquirir per monedes de centuries passades no sempre ha resultat estèril. Aixís, a Conques hi trobarem un exemplar que, a despit de la seva senzillesa, mereix que'ns ocupem d'ell per haver quedat, fins ara, en lo més gran oblit.

Al parlar de les monedes de Salars, recordàrem lo descobriment de monedes del Ribagorça y Urgell, fet per don Marian Pano en 1889, monedes estampades grollerament en llautó per una sola cara. Més com en aquella ocasió nos proposavem sols donar a conèixer les de la regió d'Urgell, y més assenyaladament les del Pallars, res diguerem de certes monedes del antich comtat de Ribagorça, o, millor, de la que ab rahó deu atribuhirse a Graus.

Es, Graus, petita població de 350 cases, situada a la vora del riu Essera, dessota uns grans penyals y hont hi hagué famós monestir en lo sigle XVII.

La moneda de Graus, que era la que més abundava en la troballa del Sr. Pano, ofereix la particularitat de no portar cap inscripció. Son dibuix és senzillíssim, presentant la superfície dividida en quatre quaters, iguals dos a dos, haventhi en hu d'ells una gran flor similar al lotus egipci, y en l'altre tres graons (*gradus* en llatí), evident símbol del nom de la vila. Es incusa, de prim llautó, y l'exemplar que possehim en nostre monetari no presenta cap ressellament. A despit de la falta d'inscripcions, no podem dubtar que pertany a Graus. La circumstancia de trobarse barrejada ab monedes de Salars, Sort, Urgell, etc., obrades durant les guerres de Felip III de Catalunya (IV de Castella), fa que se la degui suposar encunyada en aquell temps d'escassetat y perturbació fiduciaria (1640 a 1652).

Després de detallada la moneda de Graus que descobrí'l Sr. Pano, donarem breu ressenya sobre la vila de Conques. Emplaçada a uns 4 o 5 kilòmetres d'Isona, en lo camí de Tremp, fou l'extrem de l'extensa baronia d'Orcau,

que allí finia per començar la d'Abella. Se judicarà de la seva passada importància per lo que consigna Madoz en son diccionari, çò és, que de 700 cases que havia tingut quedava llavors reduhida a soles 86 cases.

La moneda que a nostre passatge per Conques poguerem arreplegar és de llautó, incusa, similar a les acunyades en les poblacions de Pallars y Ribagorça durant lo sigle XVII. Sense l'existència d'aquelles monedes consemblants, no'ns hauriem atrevit a calificar de moneda al llautó que'ns ocupa, tota vegada que, a igual que la de Graus, no presenta cap inscripció que evidentment atestigüi aytal caràcter.

Dintre una doble circumferència, de perles l'exterior y llisa l'interior, y ocupant tota la superfície de la moneda, hi ha l'imatge de Sant Miquel Arcàngel, patró de la vila de Conques. Ab la mà dreta aixecada al nivell del cap, aguanta una espasa, ab l'esquerra les balances, y dessota sos peus jau, trepitjat, lo vençut dimoni, personificat ab banyes y grosses barbes, tal y com ho està en l'altar major de Conques, al que recorda bastant.

L'exemplar que figura en lo meu monetari no presenta cap ressellament.

Tant per son dibuix quant per les circumstàncies anotades, aquesta moneda pertany a l'època de les guerres catalanes de Felip III (IV de Castella), en quin temps l'importància de la vila de Conques no seria menor que la de Graus, Escaló, Pobla de Segur, etc., si havem de creure lo que afirma'l diccionari de Pasqual Madoz.

FRANCESCH CARRERAS Y CANDI.

(Acabarà)

CATALECH ESPELEOLOGICH

DE CATALUNYA (1)

(Continuació)

CONCA DE BARBERÀ

Espluga de Francolí. 210)—COVA DE LA FONT.—Està situada prop la vila, y, com son nom indica, té una font en son interior.

ITINER. Estació de la línia de Tarragona a Lleyda.—TER. G. Calices miocèniques.—BIBLI. Ruiz y Cliviller, *Descrip. geogr. de Tarragona*; Puig y Larraz.

211) COVA DE NEROLA O DELS ASSEDEGATS.—Vora la vila.

212)—COVES DEL PAU OLIVER O ELOY SERRET.—Estàn vora'l riu Francolí. La tradició diu que aquestes coves donaren nom al poble. Són de molta extensió y d'exploració difícilíssima en molts punts.

BIBLI. *Interrog. del Centre Excursionista.*

Febró. 213)—AVENCH DE LA FEBRÓ.

214)—COVA GRAN DE LA FEBRÓ.

215)—COVA PETITA DE LA FEBRÓ.—Aquestes tres cavitats se troben juntes en els terrenos del *Mas Panxó*, hont habiten els propietaris. L'avench pel qual s'entra a les coves té uns 100 metres de profunditat, essent en part de parets verticals, però després s'inclinen una mica y se baixa per camí molt pendent fet en espiral sobre les parets. La roca està, en molts llocs, coberta de molça; la llum és bastant escassa, y en la part inferior se troben uns forats oberts en les parets, els quals donen entrada a dues

(1) LO CENTRE EXCURSIONISTA agrahirà moltíssim que tots los socis que tinguen notícies de coves y avenchs, no incloses en aquet Catàlech, se dignin enviarles per completar-lo, com també si hi hà alguna nota equivocada que mereixi l'esmena.

coves: l'una és molt gran y d'un efecte imponent y està plena de roques despreses del sostre; l'altra és més petita y està recoberta d'hermoses estalagmites.

ITINER. Camins de ferradura.—TER. G. Calices triàsiques.—BIBLI. Palau, *L'Excur.*, 1887; Puig y Larraz.

Montblanch. 216)—COVA DEL COLL, COVA DE PENAFETA.—Es una pregona y dilatada caverna que's troba vora'l coll de Penafeta y el poble d'aquet meteix nom.

ITINER. Estació de la línea de Tarragona a Lleyda.—TER. G. Calices miocèniques.—BIBLI. Madoz, *Dic. geog.*; Puig y Larraz.

217)—COVA DEL LLADRE.—Està situada en una montanya vora Montblanch.

PRIORAT

Cornudella. 218)—COVA SANTA, COVA DEL MONTSANT.—Vora'l cim del Montsant, al O. del lloch prominent de la cresta de la serra, y a una hora del lloch d'Albarca, hi ha una petita obertura, tant estreta que ab prou feynes pot passarhi un home, la qual porta a una ampla sala de forma irregular, la qual va estrenyentse de mica en mica fins a convertirse en un corredor de ràpida pendent, hont deu anarse ab cuidado. Continua després la galeria, en la que's troben alguns aixamplaments fins a arribar a lo que s'anomena *lo Celler*, sala de grans proporcions quals parets, inclinades cap al centre de la cavitat, la fan semblar a un embut gegantí. En les parets hi hà diferents forats que porten a altres aixamplaments. Totes les galeries estàn adornades ab estalagmites, avuy malmeses quasi del tot.

ITINER. Carretera de Reus a Tàrrrega.—TER. G. Calices miocèniques.—BIBLI. Miñano, Madoz, Prado y Martí Turró, *Bull. de l'Assoc. d'Excur. Catal.*, any XIII; Gispert (J. de), *L'Excur.*, 1890; Puig y Larraz.

Margalef. 219)—COVA DEL OLI, COVA DE LA PUDOR, COVA DEL BETUN, COVA DEL PETROLI, COVA DE MARGALEF.— Se troba a poca distancia de la població. De son sostre y parets brolla una substancia untosa, de color negre y olor forta, que en el país diuen és petroli, y alguns l'han usada per iluminar.

ITINER. Camins vehinals.—BIBLI. *Museo de las fam.*, 1848; Puig y Larraz.

Morera (LA). 220)—BAUMES DEL MONTSANT.— Són un gran nombre de grutes que's troben en el terme d'aquet poble, y quiscuna té una font en son interior.

ITINER. Camins vehinals.—TER. G. Calices miocèniques.—BIBLI. Martí Turró, *But. de l'Assoc. d'Excur. Catal.*, any III; Puig y Larraz.

Torre de Fontaubella. 221)—AVENCH DE FONTAUBELLA.— Segons dir de la gent, és molt fondo.

ITINER. Camins vehinals.—TER. G. Calices triàsiques.—BIBLI. Prado, *Descrip. fis. y geol. de Madrid*; Puig y Larraz.

Ulldemolins. 222)—COVA DEL CORB.—Caverna de regulars dimensions, però poch coneguda. Està situada en una especie de replà que's troba al final de l'ensinglada costa ab que'l camí d'Ulldemolins a la Morera atravesca la serra del Montsant.

ITINER. Carretera de Reus a Lleyda.—TER. G. Calices miocèniques.—BIBLI. Martí Turró, *But. de l'Assoc. d'Excur. Catal.*, any XIII; Puig y Larraz.

Prades. 223)—COVA DE L'ABELLERA.— Són dues, una inferior y l'altra superior. La primera serveix de pas per arribar a l'ermita de la Mare de Déu de la Bellera o Abellera, que està en una reduhida gruta. En la cova hi ha una font origen del riu Farena. Està situada a tres quarts d'hora de la vila de Prades, cap al SO.

ITINER. Camins vehinals.—TER. G. Calices silúri-

ques (?).—BIBLI. Boye, *Descrip. antri.*, etc.; marquès de Montoliu, *Bol. de la Acad. de la Hist.*, XX; Puig y Larraz.

TORTOSA

Benifallet. 224)—COVA DEL FUNDADOR.—Cavitat natural situada dessota la *Cascada de la Columna*, vora'l convent de Cardó. Es l'únic record que queda del fundador, qual nom és desconegut.

ITINER. Desde Tortosa a Tivenys, y d'aquí a Cardó.—TER. G. Calices juràsiques.—BIBLI. Gomis, *Butll. de la Assoc. d'Exc. Catal.*, any XIII; Puig y Larraz.

225)—COVA DEL MORT.—Situada sobre la més petita de les dugues cascades que hi hà dessota del convent. Son nom és degut a havershi trobat restos humans.

TER. G. Idem.—BIBLI. Idem.

226)—COVA DELS PORCHS.—Se troba sota la font anomenada del *Teixet*. En temps dels frares s'hi recullia la remada dels porchs per passar la nit, y d'aquí li vingué'l nom.

TER. G. Idem.—BIBLI. Idem.

227)—COVA DEL CARME.—Gruta situada pròximament a la meitat de l'altura de la cascada del meteix nom. Té la particularitat de tenir com un balcó a la seva entrada.

TER. G. Idem.—BIBLI. Idem.

Caramella. 228)—AVENCHS.—En la montanya del meteix nom hi hà gran nombre de forats que no poden esser examinats.

BIBLI. *Interr. del Centre Excursionista*.

Cherta. 229)—AVENCH DEL MONT.—Té uns 100 metres de profunditat. Es molt estret, y ses parets no són verticals, resultant una escaleta una mica inclinada.

TER. G. Calices juràsiques.—BIBLI. Naranjo y Garza, *El Tiempo*, 1876; Puig y Larraz.

Mas de Barberans. 230)—COVA DEL VIDRE.—Se troba a uns 1,000 metres d'altitud en la serra de Serrisoles. Prop la boca té 35 metres d'amplada, 40 de llarg y més de 15 d'alt en alguns llocs. En son interior s'hi han trobat diferents objectes de l'edat neolítica.

TER. G. Cretaci inferior.—BIBLI. Mallada, *Tarragona, Bol. de la Com. del Mapa geol.*, XVI; Puig y Larraz.

Pauls. 231)—COVA PINTADA.—Al SE. de la vall Tosca.

TER. G. Calices liàsiques.—BIBLI. Idem.

Perelló. 232)—COVA D'EN FÁBREGAS.—Està situada en la costa prop d'Amposta.

ITINER. A uns 10 kilòmetres de les estacions de La Amposta y La Ametlla (línea de Tarragona a Valencia).—TER. G. Calices infracretàcees.—BIBLI. Gombau, *Tarragona, Bol. de la Com. del Mapa geol.*; Puig y Larraz.

Roquetas. 233)—COVA DEL EBRE.—Es aquesta una de les moltes coves y grutes de les vores del Ebre hont fan niu les rates-pinyades y aucells de diferents menes. D'eixa cova se beneficiaren les terres coprolítics resultants de l'estancia de dits animals.

ITINER. A uns 2 kilòmetres de l'estació de Tortosa.—TER. G. Dipòsits diluvials (?).—BIBLI. *Estadist. minera*, 1873; Puig y Larraz.

NORBERT FONT Y SAGUÉ

(Seguirà)

BIBLIOGRAFIA

Flora del Vallès, per D. JUAN CADEVALL Y DIARS.—*Barcelona, Imp. Jepús, 1897.*

Aquesta Memòria, llegida per l'autor en 1893 a la Real Acadèmia de Ciències y Arts de Barcelona, y publicada per la mateixa, consta de 138 pàgines en foli y constitueix una monografia molt completa de la regió del Vallès, una de les comarques més grans y més poblades del principat català.

Consta de dues seccions: la 1.ª, composta de 54 pàgines, y que per la gran majoria dels lectors serà la més interessant, dóna nocions de geografia física, descriptiva e històrica del Vallès, y reproduceix el treball que baix aquet mateix tema fou premiat al autor en el certamen de Granollers de 1886.

Pera comprendre l'importància basta enumerar los capítols en que's divideix, y que són los següents:

I. Situación astronómica. — II. Configuración y límites. — III. Extensión superficial y población. — IV. Orografía. — V. Hidrografía. — VI. Petrografía. — VII. Origen del Vallès. — VIII. Clima. — IX. Vegetación espontánea. — X. Producciones naturales. — XI. Aguas minerales. — XII. Agricultura. — XIII. Industria. — XIV. Comercio y vías de comunicación. — XV. División judicial. — XVI. División eclesiástica.

Ab los quals, y ab un capítol de geografia històrica en que acaba aquesta secció, ve a donar l'illustrat autor una descripció molt acabada d'una regió tant interessant y tant variada en la topografia y en la constitució geològica com és la del Vallès.

La secció 2.ª se titula *Catálogo de las especies observadas en el Vallès y algunas otras comarcas catalanas*, y en ella'ls botànichs hi trobaràn una extensa enumeració metòdicament presentada de les plantes que s'hi troben. L'autor hi ha intercalat, com se veu, moltes especies recullides en diverses altres regions de Catalunya, ab lo qual, si bé se separa un poch del títol de l'obra, no deixa de prestar un servey al coneixement general de la flora del nostre país. Aquesta part, que demostra en el Sr. Cadevall sòlits coneixements botànichs, conté 1,860 especies, de les quals 11 són noves pera la ciència: 7 eren desconegudes a Espanya, 22 ho eren a Catalunya, y 18 són poch comunes a la nostra terra.

NOVES

A Tordera, el dia de la festa major, que és el 3 d'aquet mes, es va benehir una creu parroquial que estava oblidada en un recó de la casa rectoral. Segons diuen, ha sigut molt ben restaurada. És de dibuix bisantí y digne de posarse al costat y fins per sobre de la celebrada creu romànica de Girona.

A la millor oportunitat procurarem descriurela als nostres lectors.

—L'ascensió de montanya més alta que s'ha fet fins avuy és la que va dur a bon terme'l guia suís Zurbriggen. Junt ab el conegut alpinista Dr. Fitzgerald, varen emprendre un llarch viatge a Chile en Desembre últim, per anar a la conquesta del pich del Aconcagua, y per últim, després de dugues expedicions infructuosas, va arribar Zurbriggen a posar la planta sobre'l cim, que està a més de 8,000 metres sobre'l nivell del mar.

—En les gelades regions del Spitzberg, ahont sols anaven els exploradors, ara s'hi ha obert durant aquets mesos d'estiu un establiment ben aprofitat. L'arxipèlach, celebrat sobre tot pels naufragis, ara està unit ab Noruega per una linia de vapors que surten de Hammerfest y en dos dies y mig de navegació arriben a Advend-bay. Allí'ls excursionistes hi troben un bon hotel y bones barques; es poden dedicar a la caça de l'ós blanch, del rengífer, de la guilla, de la foca y de la morsa; ademés, allí's pot disfrutar del espectacle del sol de mitja nit, perquè desde'l 20 d'Abril fins al 22 d'Agost, el sol està constantment sobre l'horitzó.

—En el grandiós glacier de Bossons (Mont Blanc) es varen trobar el dia 21 del mes passat les despulles del capità A..., ajudant del lord llochtinent d'Irlanda, que una avalanxa havia sepultat el dia 13 d'Octubre de 1866. Al cap de trenta y un anys el glacier ha tornat fet bocins el cos de l'infortunat excursionista, uns quants cents metres més avall del lloch de la catàstrofe, però sense que un sol dels seus membres hagi passat per la putrefacció, y alguns que no han vist l'aire s'han conservat d'una manera meravellosa. El capità A... ha sigut, per últim, enterrat en el cementiri de Chamounix, després d'haverli fet fer uns funerals en la capella inglesa de la meteixa vila un germà del tant temps perdut alpinista, que va acudir a Suissa a les primeres notícies d'haverse trobat el cadavre.

— Per provar y estimular l'agilitat dels famosos guies de Cha-

mounix, la *Revue de Mont Blanc* ha organitzat un *cos o correguda* per les muntanyes alpines. Ofereix 11 premis, essent lo primer de 1.000 francs y lo segon de 500.

L'itinerari que hauràn de fer los corredors és aquest:

Sortir a les 8 del matí del davant de l'oficina dels guies de Chamounix y escalar la muntanya fins al cim del Brevent (altura 2,525 metres, 1,745 damunt Chamounix), desde ahont s'ovira tot l'esplèndit panorama del Mont Blanc. La baixada cap al punt de sortida haurà de ferse per la *Xemeneya*, o sia despenjarse pel call d'una esquerdada roca que està com penjada damunt d'uns esgarrafadors singles.

— En los voltants d'Elx (antich regne de Valencia), en lo punt ahont existí la població romana *Illici*, conegut avuy per la *loma de Alcudia*, s'ha descobert un soperb bust, hermosíssima escultura, en pedra comú, representant l'imatge d'un varó jove, de faccions correctes, que porta al cap un ornament molt curiós. Consisteix aquest en un casco a modo de carro triomfal, quals rodes corresponen a adobos costats del cap. En lo front ostenta una triple cinta de cascabells superposats a una bena roja que cinyeix lo cap. La part més alta del casco acaba en forma de tiara punxaguda, dominant damunt de tot un disch perfectament circular, que conserva'l color roig. Entre les rodes y els costats del cap s'hi veu un ornament ondulant, penjant d'aquest dos sarrells ab borses. Lo pit de la figura està adornat ab triple collar de preciosa factura. Lo primer cordó, format per grans ratllats, té un penjey en forma de gerro ab doble nansa. Lo segon cordó, d'iguals grans, ostenta sis gerrets d'igual dibuix que'l citat, si bé més petits. Lo tercer, encara que d'igual dibuix lo cordó, los penjolls estàn enriquits ab hermosos medallons circulars, com los ovaris arquitectònichs. Cobreix lo bust un mantell artísticament compost. La testa és d'una factura irreprotxable, recordant los millors models del art antich. Sembla que'l bust representa al déu Apol. Mideix 0'53 centímetres d'alt.

No fa molt que en lo meteix punt de la troballa s'han descobert mosaichs, urnes, monedes y altres objectes arqueològichs.

LO CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la *Secció Oficial* del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.